

Τό καθολικό τῆς μονῆς Βαρνάκοβας καί ὁ ἀρχιτέκτων Ἄνδρεας Γάσπαρης Κάλανδρος

Τό μοναστήρι τῆς Βαρνάκοβας είναι ἔνα ἀπό τά πιό παλιά μοναστήρια τῆς Στερεάς Ἑλλάδας. Βρίσκεται κτισμένο 28 χλμ. περίπου ἐξ ἀπό τή Ναύπακτο, στά σύνορα Ναυπακτίας καὶ Δωρίδας σέ ύψομετρο 800 μ.

Σύγχρονο περίπου μέ τά Μετέωρα, ιδρύθηκε τόν 12ο αι. στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' τοῦ Παραπινάκη.

Ἄνηκει στά κανονικά μοναστηριακά συγκροτήματα, δηλαδή σ' αὐτά πού τό περίγραμμα τοῦ περιβόλου παίρνει σχῆμα κανονικοῦ ὄρθογωνίου (στή Βαρνάκοβα ὁ περιβόλος σχηματίζει ἔνα μεγάλο ἀντεστραμμένο Π) μέ τό καθολικό στό κέντρο τοῦ συνόλου¹. Τό ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἰδους τά συγκροτήματα χτίστηκαν ἀπό τόν 19ο αι. καὶ ὑστερα, καὶ τό ὅτι ἡ μονή Βαρνάκοβα δέν ἀκολουθεῖ παρά ἐν μέρει τήν τυπική αὐτή διάταξη, ὁφείλεται στήν καταστροφή τοῦ πρώτου περιβολού τῆς μονῆς τοῦ 12ου αι. τό 1826, καὶ στό ξαναχτίσιμό της στά ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια, σύμφωνα μέ τίς ἀρχές πού ἐπικρατοῦσαν τότε.

Τό καθολικό τῆς μονῆς χτίστηκε στά 1077, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό τήν κτητορική ἐπιγραφή πού βρίσκεται ἐντειχισμένη πάνω ἀπό τήν πύλη τοῦ ἐσωνάρθηκα καὶ ἀνακαινίσθηκε τό 1148.

Μάρω Καρδαμίτση - Ἀδάμη

Ἀρχιτέκτων

Από τόν κώδικα της μονής τού 18ου αι. πού δημοσίευσε ὁ Σ. Λάμπρου έρουμε ότι (ὅ μέσα ναός) τό καθολικό με τό αγίο θυσιαστήριο ζωγραφίστηκε από τό διόπτα θυσιαστήριο Παρθένον τόν καιρό τού πατριάρχη Νικολάου τού Γ' τον Γραμματικού (1084-1111 μ.Χ.). Δηλ. 11-38 χρόνια μετά τήν ίδρυσή του. Ο ἑσωνάρθρητος κτίστηκε και ζωγραφίστηκε ἐπί Μανούκη Κομνηνού τό 1151. Δηλαδή 3 χρόνια μετά τήν ανακαίνιση τού ναού. Τέλος από τόν ίδιο κώδικα μαθίσαμε ότι τό 1229 ή τό 1230 ἐπί ηγουμένου τής μονής Τιμοθέου κτίστηκε και ζωγραφίστηκε ὁ ἑξανάρθρητος με δωρεά τού δεσπότη τής Ήπειρου Θεοδορού τού Δούκα².

Τό μοναστήρι είχε τή μεγαλύτερη ἀκμή τού γύρω στόν 12ο αι. Τό 1194 είχε 96 μοναχούς, χωρίς νά λογαριάσουμε αύτούς πού μέναν στά μετόχια, κι ἀπέραντη κτηματική περιουσία. Σιγά σιγά δώμα στά χρόνια τής Τουρκοκρατίας ἀρχίζει κι χάνει τή μεγάλη τού δύναμη, χωρίς δόμα νά πάψει νά είναι πνευματικό κέντρο τής περιοχής.

Τήν ανάει τού 1826, ὅταν ἡ Ἐπανάσταση φουντώνει στή Στερεά Ελλάδα, τό μοναστήρι είχε ἔξι καλόγερους, τόν ηγούμενον Κομνηνό Θεοχάρη και τούς ιερομόναχους Παρθένον, Ανατόλιον, Ιωάσαφ, Κυπριανό και Καλλιόπρατο.

Ο Κιουστήχης, ισχυρός μετά τήν πτώση τού Μεσολογγίου, ἔξασφαλίζει τήν κυριαρχία του στή δυτ. Στερεά Ελλάδα και στρέφεται στήν ανατολική. Στά τέλη τού Μάη, ὁ Κεχαγιάμπητε και ὁ Μουσταφάμπητες μέ 4.000 ἄνδρες πολιορκούν τό μοναστήρι τῆς Βαρνάκοβασης³. Οχυρωμένοι μέσα βρίσκονται οι ὀπλαρχηγοί Φραγκίστας, Καλύβας, Σκαλτοδημός και Σάφαρας, μαζί με 150 ἄντρες τους και τους 6 καλόγερους⁴ (σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, τό μοναστήρι ύπερστησαν οι Καραϊσκάκης, Στάκικος και Γιαλδάστης. Φαίνεται δώμας ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοχή είναι ἡ αστοτέρη). Τήν ἀπομήνιστην ἑνίσονταν τά δύναματα τών μοναχών πού είναι τά ίδια πού ἀναφέρονται στήν κτητορική ἐπιγραφή τού 1831 και στά ἔγγραφα πού ἀναφέρουμε⁵. Μήν μπορώντας νά καταλάβουν τό μοναστήρι οι Τούρκοι, ἀποφασίζουν νά τό ανατίναξουν κι ἀρχίζουν νά σκάβουν δημόρον. Οι Ἐλλήνες πληροφορούνται τόν σκοπού τών Τούρκων και κρυφά τή νύκτα τής 25 Μαΐου ἔγκαταειπούν τό μοναστήρι.

Τό ἄλλο πρωι, ὅταν οι Τούρκοι κατάλαβαν τή φυγή τών Ελλήνων, μπαίνουν μέ λύσσα στό μοναστήρι, κατε-

δαφίζουν μέρος ἀπό τόν περιβόλο και τά κελλιά και ἀνατίναξουν μέ πυρίτιδα τό καθολικό. Λίγα μόνο τμημάτα ἀπό τόν παλιό ἑξανάρθρητο σώθηκαν.

Ο ἐπόμενος χρόνος είναι τών 1829 ἀπό τόν πιο κρίσιμον γιά τήν Ἐπανάσταση. Τόν Ἀπρίλη τού 1827 ἡ Ἐθνοσυνέλευση τής Τροιζήνας ἐκλέγει τόν Καποδιστρίας σά πρώτο κυβερνήτη τής Ελλάδας.

Ο Καποδιστρίας ἀποδέχεται τήν ἐκλογήν τού και τό Γενάρη τού 1828 ἀποδιέλαται στό Ναύπλιο. Ἀρχίζει ἡ τελευταία φάση τού Ἀγώνα που τελείωνε ἐπίσημα τού 1830 μέ τήν ἀναγνώριση τού ἀνεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Ηδη δώμα πάτο τό 1828, ἀμέσως μόλις ο Καποδιστρίας παίρνει στά χέρια τή νεοσύστατη ελληνική πολιτεία, προχωρει μεθοδικά και μέ σύστημα στή γρήγορη ὄργανωσή της. Ἐνα ἀπό τά πρώτα θέματα είναι ἡ ὄργανωση τής ἐπαρχιακής διοίκησης⁶. Ή τριτη Ἐθνοσυνέλευση τής Τροιζήνας στίς 13 τ' Ἀπρίλη τού 1828 διαιρεῖ τήν Ελλάδα σά 13 τμῆματα, ἐπαρχίες. Ἐπίση στήν Πελοπόννησο κι στά νησοί. «Παρόμιος ὄργανημος ἐπί τών αὐτών ἀρχών, ἀφορών εἰς τόν αὐτόν σκοπόν θέλει ἐφαρμοσθῆ και εἰς τήν Στερεά Ελλάδα, καθ' ὅσον ἡ ἐκδοσίς τού πολέμου θήθει τό συγχωρήσει», γράφει στό τέλος τό Ι ψήφισμα τής Ἐθνοσυνέλευσης.

Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τό Μάρτη τού 1829, ἡ δυτική Στερεά παραχωρείται και ἐπίσημα στήν Ελλάδα μέ τό πρωτόκολλο τού Λονδίνου. Λέω δέ και ἐπίσημα, γιατί στήν πραγματικότητα οι περιοχές αὐτές δρισκόντουσαν ἡδη κάτω ἀπό τήν ελληνική κατοχή. Τόν Ιούλιο τού 1829, μέσα στήν γενικότερες προσπάθειες τού κυβερνήτη γιά τήν δυσ πού γρήγορη και σωθή ἀνοικοδόμηση τής χώρας, ίδρυεται τό σώμα τών ὄχυρωματοποιών και ἀρχιτεκτονικής ἀξιωματικών⁷. Σύμφωνα μέ τόν «ὄργανημο» του, που ψηφίζεται στής 28 Ιουλίου τού 1829, «καμία οικοδόμηση στήν επισκευή πολεμικών η πολιτικών κτιρίων δέν θέλει γίνεσθαι παρά ἀπό τό σώμα τών ὄχυρωματοποιών και ἀρχιτεκτονικής ἡ υπό τήν διεύθυνσιν αὐτών».

Τό ψήφισμα αὐτό ἐνσχετά με τήν ύπ' ἄρι. § 473⁸ τών Γενικών διατάξεων περι δικαιοστηρίων πού ἀναφέρεται στήν οικοδόμες και λέει ότι «δοτική θέλει νά οικοδόμηση, ἀν και ἐπί παλαιών θεμελίων, η νά ἀνακαίνιση η νά επιδιορθωθεί οφειλει πριν ἀρχίση τό ἐργον νά παρουσιάση εἰς

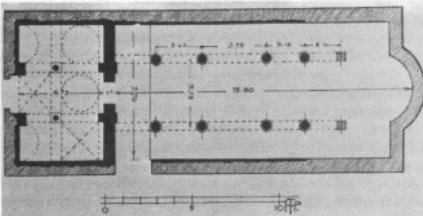
τόν Διοικητήν τού τόπου η εις τόν τοποτηρητήν αύτού, ἀν δέν ὑπάρχει διοικητής, ἀναφοράν περιέχουσαν τί σκοπεύει νά κατασκευάσῃ ἐξήγουν τό πράγμα λεπτομερέστατα και αιτών την περι τούτου ἀδειαν⁹.

Ἀν και τόσο στό ψήφισμα τού 1829 δοσ και στή διάταξη τού 1830 δέν γίνεται λόγος γιά ἑκκλησιαστικές οικοδομές, φαίνεται δώμα ὅτι ισχει τό ίδιο γ' αὐτές. Επιστολές ἡγουμένων ἢ δημογερόντων πού ζητάν στόν Εκ'. Ἐπίτροπο τής περιοχής τους ή και στόν ίδιο τού κυβερνήτη νά τούς στείλει ἀρχιτέκτονα, γιά νά δώσει δηγίες γιά τήν κατασκευή ή τήν αναστήλωση ναού ή μονής, δρίσκουμε συχνά στά έγγραφα τών ΓΑΚ τής καποδιστριακής περιόδου¹⁰.

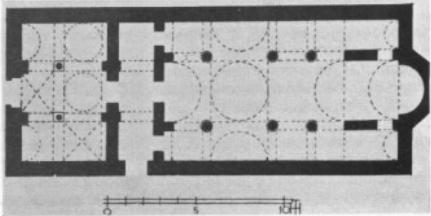
Ο Δημ. Σταυρίδης, ὑπόλογχος τού σώματος τών ὄχυρωματοποιών¹¹, ὁ Λάμπρος Ζαδός¹² και ὁ Ανδρέας Γάσταρης Κάλανδρος¹³ είναι τά δόνατά που συναντάμε στήν περιοχή αύτή νά γνωμοδοτούν και νά συμβουλεύουν τούς τεχνίτες, γιά τήν κατασκευή ή ἀνακαίνισης εκκλησιαστικών κτιρίων. Ἐνδιαφέρον μαλισταί είναι ὅτι ο Δημ. Σταυρίδης ἀναφέρεται σάν ἀρχιτέκτονας τής δυτ. Ελλάδας, ὁ Δέ Κάλανδρος τής ανατολικής. Αύτη λοιπον τήν ἐποχή οι καλόγεροι τής Βαρνάκοβασης ἔχουν γιρίσει στό μοναστήρι, πού στό μεταξύ ήδη κρηπιδωμεσιεύσαν σάν στρατόπεδο τού Ανδρίτου Σαφάκα (1827—Mar. 1829) και ἀποφασίζουν νά ἀνακαίνισουν τό καθολικό τής μονής. Πράγματι, τό 1831 ὁ ναός δεναντικάται, ὅπως διαβάζουμε στήν σένη κτητορική ἐπιγραφή που δρίσκεται πάνω ἀπό τό παράθυρο τού ιερού στήν ἐξωτερική πλευρά τού ναού: «Νέος κτίτορη πηρισσών τις θίας ταφτις μονις ο κιθερνίτης Ιωάννης Αντονίου Καποδιστρίας πηνεις αριτίν πονιν ιερομοναχι ονομαδομενι Κοσμάς, Παρθένιος, Ανατόλιος, Χριστανός, Καλίστρατος η ασφι φηρετερηπειτεος 1831»¹⁴.

Τό ναό αὐτό είδε κι ἀποτύπωσε ὁ Ορλάνδος τό 1919. Πρόκειται γιά τρίκλιτη βασιλική μέ νάρθηκα και κυρίων ναού. Ο κυρίων ναος και ὁ νάρθηκας δαιρούνται κατά πλάτος σε 3 δρόμους, ἀπό δύο παράλληλες σειρές κολόνες, πού ἐνώνονται μέ τόξα. Στό νάρθηκα ὑπάρχουν ἀπό μιά κολώνα δεξιά και ἀριστερά. Στόν κυρίων ναούς νάπον από 4 και ἔνας τετράγωνος στύλος πρός τό μέρος τού ιερού.

Ο Ορλάνδος πιστεύει ότι οι πεσσοί αὐτοί δέν είναι παρά τό τέλος δύο μικρών τοίχων πού ξεκινούσαν ἀπό τόν ανατολικό τοίχο και χωρίζαν τό κυρίων ιερού ἀπό τήν πρόθεση και τό

1. Κατοψή του νεού καθολικού της μονής Βαρνάκοβας
Αποτυπωση Α. Ορλάνδου, 1919.

2. Αναπαρασταση της κατοψής του παλαιού καθολικού της μονής από τον Α. Ορλάνδο.

διακονικό, όπως σέ κάθε βυζαντινό ναό, και πού κατεδαφίστηκαν για νά άποκτησει περισσότερη ευρυχωρία τό iερό. Γιά τόν ίδιο λόγο πιστεύει ότι ο σχηματισμός και η άψιδα τού ιερού σέ τόδε κύκλου, αντί τής παλιάς πού πρέπει να είχε σχήμα ήμειοξάγνου.

Οι άποστάσεις άναμεσα στά μεταξόνια διπό τίς κολόνες δέν είναι σταθερές. Αρχίζοντας από τήν τελευταία πρός τά Δ είναι 2.63, 3.75, 2.15, και 2.03 άπο τόν άξονα τής τελευταίας κολόνας μέχρι τόν άξονα τού τετράγυρουν στούλου.

Από αύτές, η άποσταση 3.75 συμπίπτει ακρίβως μέ τήν άπο άξονα σέ άξονα άπόσταση τών δύο παραλλήλων κιονοστοιχιών. Σχηματίζεται δηλαδή ένα τετρακόνιο πού συγκρατεί τόν τρούλο.

Από αύτό συμπεραίνει ο Όρλανδος ότι και ή πρώτη βασιλική ήταν τελεταλία, χωρίς άμως νά έφερουν άν ό καινουρίος τρούλος ανταποκρίνεται στόν παλιό. Την διαφορά τών άποστάσεων 2.63 και 2.15 έχει με τήν υπαρχή δεύτερου έσωνάρθηκα. Τοποθετάντας σήν θέση τους ένα τοίχο δ=65 μ με μικρή προεξοχή παστάδος έξισώνει τήν κατά 0.48 (2.63-2.15) διαφορά τους.

Τήν θέση τού έσωνάρθηκα αύτού, πού άναφρει διλώστε όπως ειδαμε και ο κώδικας τής μονής, προσδιορίζει και τό μαρμάρινο δάπεδο τού ναού πού σώμηκε άλοκληρο. Παρατηρούμε δηλαδή ότι τό δάπεδο χωρίζεται σέ δύο έπιπεδα. Ένα ύψηλότερο ανατολικά και ένα χαμηλότερο κατά 10 cm δυτικά με πλάτος 2.15. Στόν άξονα μάλιστα τού ναού, πάνω στή βαθμίδη πού σχηματίζεται, υπάρχει μεγάλος μαρμάρινος λίθος διαμορφωμένος σά κατώφλι με σημάδια δεξιά και άστριστα άπο άπεις πού όφειλονται στίς στρόφιγγες πόρτας. Σχετικά με τό μήκος τού παλαιού ναού, ο Όρλανδος δέν τό θεωρει γνωστό.

'Εκτός από τήν κτητορική έπιγραφή τού 1831, δέν παρουσιάζει ο Όρλανδος κανένα στοιχείο σχετικό με τή νέα οικόδομη τού ναού.

Σώζονται έντοντάις στά άρχεια τής μονής¹³ δύο σχετικά έγγραφα.

Τό ένα είναι αντίγραφο τού ύπ' άριθμ. 2001 έγγραφου τού 'Ιωάννη Καποδιστρία πρός τόν 'Εκτάκτοντος Επίτροπο τής Ανατολικής Ελλάδας με ήμερομηνία 5 Μαρτίου, όπου δινει τήν υπόσχεση ότι θα χορηγήσει 2.400 φοίνικες για τήν οικοδόμηση τού ναού.

Τό δεύτερο είναι μία άναφορά τού ήγουμενού Κοσμά (τού ίδιου πού έλαβε μέρος στή μάχη τού 1826, και πού άναφέρεται και στήν κτητορική έπιγραφή τού 1831) πρός τόν 'Οβωνα, με ήμερομηνία 22 Μαρτίου 1837, και στήν οποία τού κάνει γνωστό ότι τό ποσόν πού δαπανήθηκε για τήν άνοικοδόμηση τού ναού άνθετης στούς 1.800 φοίνικες άκριβως.

Μία σειρά από 6 έγγραφα πού δρίσκονται στά γενικά άρχεια τού κράτους (ΓΑΚ έκκλ. φ39A) έρχεται νά μάρι δώσει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τήν άνοικοδόμηση τού απημενού ναού. Από τά έγγραφα πού υπάρχουν στά ΓΑΚ και άναφέρονται στό όπι άριθμ. 2001 καποδιστριακό έγγραφο, και από άλλα παρόμοιου θέματος πού δρίσκονται στή ίδια άρχεια, μπορει μέ άρκετη άσφαλεια νά συμπληρωθει τό κενό.

Φαίνεται λοιπόν ότι οι καλούγεροι τής μονής άποφασίζοντας νά ξανακτίσουν τό καθολικό τής μονής γράψαν στόν κεφερνήτη ζητώντας τή συνδρομή του. Αύτός προσφέρει 2.400 φοίνικες και ζητά τόν 'Εκτάκτοντος Επίτροπο τής Ανατ. Ελλάδας νά τόν ένημερωσει σχετικά με τό θέμα.

'Εκτάκτοντος Επίτροπος τής Ανατ. Ελλάδας είναι τήν έποχή αύτη ένας άπο τούς πιο άξιους συνεργάτες τής Κυβερνητικής, ο Κ. Μεταξάς¹⁴. 'Ανθρωπος ικανός, πού έχει δειξει

τήν ικανότητά του σάν 'Εκτάκτοντος Επίτροπος Κυκλαδών άναπτυσσει και τώρα πρωτοβουλία.

¹³-Κατά συνέπεια τής υπ' αριθμ. 2001 τής Μητρού σημειουμένης Σ. διατογής πρακτολοδόμησης τού πατέρων τής Πατέρας τής Μονής Βαρνάκοβας νά μάρι παρουσιάσουν το μεταξύ τών οικοδόμων και των πατέρων συμφωνητικό πρός τήν οικοδόμηση τού κατεδαφισθέντος ναού. Η επαρκεική δημογεροντία Λιονταρίου με τήν έσωκλειστον υπ' αριθμ. 1333 με διμήνιυν το συμφωνητικόν τουτών, αντίγραφον τού οποίου έσωκλειστον διατέγαμεν να προσέξουμε και τό έγγραφον τούτον ένδιομα άναγκαιον νά έχητο την γνώμην τού Αρχιεπικού τής Ανατολικής Ελλάδος...»

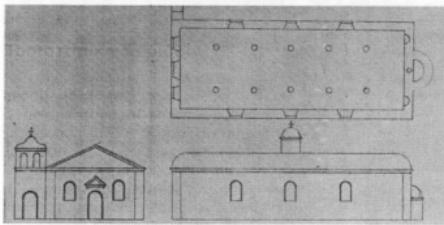
γράφει ο Κ. Μεταξάς στήν τελική του άναφορά τής 5 Μαΐου 1831 πρός τόν κυβερνήτη.

Μελετώντας κατά χρονολογική σειρά τα έγγραφα τά σχετικά με τήν άνοικοδόμηση τού ναού, έχουμε άρχικά ένα συμφωνητικό τών πατέρων τής μονής, με τούς μαστόρους -μαστροπόλι από Κονίτσα, ρχματόστα, μαστορ-Παναγιωτή από Γρεβενά και μαστορόγιαννη Σεπενιάδη από Αναστάτια¹⁵. Τό συμφωνητικό αυτό ύπογράφουν έκτος από τόν τρεις μαστόρους οι μανοχοί Κοσμάς, Παρθένιος, Ανατόλιος, Χρύσανθος, Καλλιάτρατος και διάκος. Πρόκειται δηλ. για τάξιδιους μανοχούς πού δρίσκονται στήν κτητορική έπιγραφή τού νεού ναού.

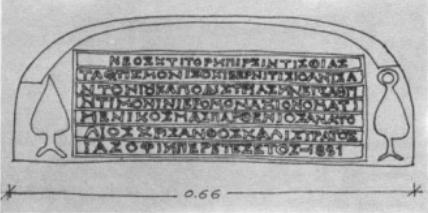
Οι μαστόροι υπόσχονται νά φτιάξουν «τόν ναού τόν καθολικόν τού μοναστηρίου άνωμαζουμένου τήν Κύμητος τής Υπεραγίας Θεοτόκου», στά θεμέλια τά πρώτα άντι 10.700 γρ. σε μετρητά και 400 ό. τυρι, 160 αφακτά, 22 φορτώματα κρασί, 150 οκάδες ρακί, σαρακοστιανά δέ και ψωμί οσσό φάνε.

¹⁴-Θά ευγάλομε τρεις αθεσταριας καινουρίας, θά φτιάσουμε δύο κολονες καινουρίας, τό λιβάρι όσσον λειψή νά τό ευγάλωμε και τό φέρμο μοιάν και μάιμον και παρί δύο λειψή...»

¹⁵-Η Εκκλησία - συναγείει τό συμφωνητικόν, «είναι τηγεις τριάντα και μισή μάρκα, πλάτος δώδεκα και μισή, μέσα είναι τήν έκκλησιαν θά γίνεται κολώνες μαρμαρένες όπο τό ένα μέρος, και πέντε κολώνες μαρμαρένες όπο τό άλλο μέρος, τό υψός καθώς

3. Τό σχέδιο τοῦ καθολικοῦ τοῦ Α. Καλανδρου (1831).

4. Η κτητορική έπιγραφή της ανατ. οψης του ναού.

ήταν το πρώτο και έχει να σημαθεί ένα πολύ υψηλός, και ούτα εδώσασε την υπόσχεσιν μας». Το συμφωνητικόν αυτό μαζί με την αναφορά της Δημόγεροντίας Λιβαδικού της 25 Απρ. 1831 όπου ανέφερατο ότι «οι τέκτονες είναι έτημα πάσσα έτημασιν και την έρχομενην δευτέραν μέλι νά ώθησιν αρχήν» φέρνει σε μοναχός Ανατόλιος προσωπική στήριξη. Επιτροπεία.

Τας περὶ τούτου παραπήρεις σας θέλετε, μᾶς δώσω ἐγγράφως καθώς θέλετε δόηγηση και τὸν ἐνταῦθα εὐρισκόμενον Καλόγηρον, διὰ νὰ γίνη ἡ οικοδομὴ στερεά, και κατά τὴν ἀρχιτεκτονί-
κην τάξιν.

Αύθιμημερόν ὁ Κάλανδρος ἀπαντᾷ, ἀφοῦ πρώτα μελετήσει προσεκτικά τὸ συμφωνητικό καὶ ζητήσει καὶ προφορικά πληροφορίες ἀπό τὸν Ἀνατόλιο.

«Παραπτήρις το συμφωνητικό», γράφει ο Καλαϊνός, «παραπτήρις ότι οι τέκτονες υποσχόνται να οικοδομήσουν εκκλησίαν μάρκος πρώην 3/1/2, πλάτος 12/2 έπανω εις την ευρωπαϊκή θεμέλια και περι τού υψους θέλουν την οικοδόμησην μίαν πήγην πρεπεισθόρων διόν ήταν το πρότερον ή έκκλησια. Οι τέκτονες υποσχόνται να βάλουν αυτοί τον διαθέσιτον χρηματευτικό και διά πέτρας δια την οικοδόμησην λείψουν να ταλανθαρίσουν οι τέκτονες. Παραπτήρι είς το συμφωνητικόν οπου δια λαμβάνη σύντοι οι τέκτονες υπόσχονται να οικοδομήσουν και δών νέας στήλας πέτρας, Παραπτήρι είς το συμφωνητικόν λάθη οτι οι τέκτονες θέλει οικοδόμησην 5 στήλας από καβέ πλεύρης την οικοδόμηση, αυτό με κάνει να νοιμία, ητι η οικοδόμηση αύτη μελένται να την οικοδόμησην με θολωστήλους και θολωσκέπτανος.

Πληροφορθής και προφορικώς παρά τού καλογύρου όσα έμα σανίδια και κάρφους, όπου μέλλει να χρησιμεύσῃ διά την οικοδόμησην τών θόλων, διά τα στήθαια δια τον θόλον της ακέπτης κελυφίας μέλλει να τά καταβάλῃ, άντος άπεικόνισης, ήμειρις οι Μονάδοντες έχουμε νά διώσωμεν. Το έγγραφον είναι πολλά απλού τό τεκτόνων θέλη οικοδόμησην μάου εκκλησιών μέσουν μέσουν διαγετικούν και ως πληροφο-

ροῦμαι ἀπό τὸν Καλόγηρον ἡ οἰκοδομή ἡρχισε
νά οἰκοδομεῖται.

Παραπήρημας με άκριβειαν την πληρωμή της οικοδομής όπου μέλει και ώδωσιν οι Μονάδες εις τους τέκτονες, εύρον τον αρ 20825 γρυρίουν, τουτέστιν εἰς μετρήσα 10.700 εἰς κρέας 2400 εἰς τυρ 400, εἰς κρασί 1100, εἰς δάκην 225 καὶ εἰς φαγητόν, ψώμι κτλ. μέχρι τέλους οικοδομής ως έγγιστα, 6000 γρύρια, το δέ ολον γρ. 20.825.

Κανονίστη τόν λογιαρίσμων τού δόλη της οικοδόμης, πόσας πάχτη τετραγωνικούς τοιχού μελλούν να γίνει, εύρων πήλους 1.392 τούχων, θώλων κτλ. Αυτάς τος 1.392 πήλους τοιχού τόν λογιαρίσμων διέθετε την οικοδόμην του, διότι μετακόπισμαν πολλά οδύνων πετρών όπου μελλούν να μετακόπισμον ήτού τέκνον, και διά την ασθέτησην κτλ. πρός γρ. 7 την πλήν κόμηνον γρ. 9.744, ας τούς δομώμεν και δια εύρηστησιν οπτική κολάρο 100 πρός γρ. 10 το κολάρον γρ. 1.000 το δόλη γρ. 10.744. Ήταν είναι να ληφθορούσαν ίδιους δύναμαν να άσων κύριον να γυνώριζαν την θέσην. Δι' ουσίαν με διατάξην ή έκτ.

Επιτροπεία να δημητρίσει και τόν εντάσσει ευρισκόμενουν Καλύπτον διά να γίνει η οικοδόμη στέρεα και κατά την Αρχεκτονικήν. Ο Καλύπτος δεν δυνατά να άναλθει τοιμάζει πλαφορίσιος ούτε έγων εμπόρων να κάψη σπέδουν χωρίς να γυνώριζαν την θέσην. Επιτρέπονται δε πάρα την Έκτ. Επιτροπείαν ταυτίν και η άναφορά της Δημογεροντίας Λοιδιμούκαι και το ουμενωπικόν έγγραφον της οικοδόμην.

Μένει δε μόνο το προσκόπιον Σέβας Εγκατόλυτην στη 27. Αποτίνον 3824.

Εν περιπολί, την Επίσκεψη
Ο υπόλογος των Επιτελών
Ανδρέας Καλάνδρος*

Αρκείται στό νά δώσει ένα προϋπλογισμό δαπανών βάσει τών στοιχείων που άναφέρονται στό συμφωνητικό. Παράλληλα, μετατρέποντας σε χρηματικό ποσό τήν σε είδος πληρωμή, βρίσκεται ότι τό ποσό πού έχουν συμφωνήσει οι τέκτονες με τούς μοναχούς είναι περισσότερο τό διπλάσιο. Έγιναν

δηλαδή τό κόστος είναι 9.744 γρ. τό οποίο προσαυξάνεις «διά εύχαριστον» μέλι 1.000 γρ. δηλαδή συνολικά 10.744 γρ. οι μάστορες έχουν συμφωνήσει: 20.825 γρ. 10.700 σε μετρητά και 10.125 σε τρόφες (2400 γρ. για κρέας, δηλ. 150 γρ/αφακτό, 400 γρ. για τυρί δηλ. Υγρ/όκα, 1.100 γρ. κρασί δηλ. 50 γρ/φρόττωμα και 225 γρ. για ρακί δηλ. 15γρ/όκα, τά ύπολιτοια 10.125 γρ. είναι για τά νηστίσια και τό ψώμι).

Άφοι διαβάσατε τις παραπήρεις τού ἀρχιτέκτονα, ο Μεταξᾶς καλεῖ τόν ἁγουμένο τῆς Βαρνάκοβας καὶ τὸν ἀρχιμάρτυρα καὶ τοὺς τὶς διαβάζει. Τὸ δὲ καὶ οἱ σύνωνυμοὶ μ' αὐτές επιθεαίνοντες τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Κάλανδρου. Ο Μεταξᾶς ἀνθέτει στὸν ἀρχιτέκτονα νά σχεδιάσει τὴν ἐκκλησία. Στὶς 3 Μαΐου, ὁ Κάλανδρος στέλνει στὸν Ἐκτάκτο Ἐπιτρόπο τὴν παρακάτω ἐπιστολήν:

«Κατά προφορικήν διαταγήν τῆς Έκτ. ταύτης Επιτροπείας διετάχθην νά κάμω τό σχέδιον τῆς Οικοδομής θετούσας Της Καιμακούσας την υπεραγούσα Θεοτόκου τῆς Μονής Βαρδούσας καὶ να οδηγήσων τὸν τέκτονα τῆς Οικοδομῆς ταύτης τὸν τρόπον μὲ τὸν όποιον μέλλη νά θεωρηθεῖ τούτην τὴν οἰκοδομὴν.

Οικοδόμησην την επιλάσσεια.
Καθυστέλλω εις το παραπρήσεις της Εκτάκτου Επιτροπέως δύο όμως σχέδια, το ένα να παραδώσῃ ή Έκτ. Επιτροπέως είτον τέκτων, και το άλλο να μείνει είτος το Γραφείον της Έκτ. Επιτροπέως. Ανεψερήνει την Έκτ. Επιτροπέων και με την αναφορά της 27 Απριλίου 1831 με την οποία της άνθεφε δόλας το παραπρήσεις οπού έκαμψεν είτοι ομασμαντικόν έγγραφον της Οικοδόμησης ταύτης, και δια την τημή οπού οι μανδάροντες υπόσχονται να πληρώσουν είτοι τέκτων, Τάπα πάντα καθυστέλλων υπό την Έκτ. Επιτροπέως Πληροφρεβίσης σύμφερον από τον Ηγουμένο της Μονής ταύτης, η θέση δούλωροκοντά οι πετραί οπού μέλλει να μετακομισούν οι τεκτώνες είναι ήπιον με πληροφορεί ο Ηγουμένος, οτις έιναι μακράν, και η θέση των δώλων ωάριν, και οτις τέκτωνες μέλλην να μετακομισιώνται την Σινάκην όπου χρησηπούν δια τους βόλης της Λιόρδουσαν.

Επειδή ή έκκλησαίσθη μέ οκτώ παράθυρα και μίαν πόρταν, και μέ καμπαναρείον. διά όλους αύτούς τούς άγνωνας και δυσκολίας θέλει, άπαιτουσαν ως έγγιστα έδρα τόν άριθμού, 15.000 νούστρα. Πάντα σύντομον περίπτερον

ύπηρχε ούνιν τῆς Ἐπιτροπείας, καὶ μένω με τὸ αντήκον σέθεας.

Ἐν Σαλώνοις τῇ 3 Μαΐου 1831
Ο υπόλοχαγός της ἐπιτελών του Μηχανικού
Α. Καλάνδρος

καὶ μιαὶ τῆς ἐπισυνάπτεται τὸ σχέδιο.

Την ἄλλη μέρα ὑπογράφεται καὶ τὸ δεύτερο συμφωνητικό μεταξὺ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ μαστροΖικοῦ. - Ο ὑποφινόμενος τέκτων ἐμπροσθέν τοῦ Ἀρχιτεκτόνου τῆς Αντ. Ἐλλάδος Κου Καλάνδρου ἐμψυχώντας μετά τοῦ Ηγουμένου τῆς Μονῆς Βαρνάκοβας Κου Κοσμοῦ νάοικοδομήν της ἐκκλησίας τῆς μονῆς Βαρνάκοβας ὀνομάζουμένην τὴν Κομῆσσα τῆς Θεοτοκίας κατὰ τὸ παρά τοῦ Ἀρχιτεκτόνους δοθεῖν μοι σχέδιον καὶ κατὸς τὰς ἀκολουθίας συμμανίας. Αν τὴν ἐκκλησίαν τῆς ὑπότιτης μονῆς Βαρνάκοβας θέλω τὴν οἰκοδόμην ἐπάνω εἰς τὰ παλαιὰ θεμέλια, τὰ οποῖα εἶναι μάκροι πρήγματα τριάκοντα καὶ μισθή ἔξι καὶ έξι. Τὸ δὲ πλάτος τῆς ἔξι καὶ ἔξι θέλει γνῆν τῆς πτυχῆς δῶδεκα καὶ μισθή τὸ υψός της απὸ τὸ ἀθαράς έως εἰς τὴν γρύπην πτυχῆς ἔξι καὶ μισθή. θέλει εἶναι τὸ σχέδιον τοῦ Ἀρχιτεκτόνου που εἶναι σχεδιασμένον δηλαδή ἀπὸ τὸ ἀθαράς έως εἰς τὴν γρύπην.

Γον οι τοιχοὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ ἔξι μέρος ἀπὸ τὸ τεράστιο πέρατο πελεκάται. κάθε ἥτον καὶ πρότερον οἱ αποιητές πέτραν θέλει εἶναι εἰς τὴν σείραν εἰσευθεῖν γραμμήν εἰς ὅλον τὸ τετράγωνον τῆς ἐκκλησίας, ὡς φωνεῖται καὶ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Ἀρχιτεκτόνου που εἶναι σχεδιασμένον δηλαδή ἀπὸ τὸ ἀθαράς έως εἰς τὴν γρύπην.

Γον Ὁ ἐκκλησία αὐτὴ θέλει εἶναι βολοκαρδιτικός, θέλει ἔχει τρεῖς οιράς θύλων εἰς τὸ πλάτος της. θέλει εἶται στίλων εἰς τὸ μέρος μέρος πέντε ἀπὸ τὸ ἔξι μέρος καὶ πέντε ἀπὸ τὸ ἀθαρά. οἱ αποιητές θέλει εἶναι στρογγυλοί. ἐπάνω εἰς αὐτοὺς θέλει κεινοταῖαι αἱ τρεῖς σειραὶ τῶν θύλων τῆς ὁκεπῆς καὶ αὐτοὶ οἱ στήλαι. θέλει κατακρεούσθωσθαι εἰς τὴν ιδίων θέσιν ὅπου ήταν καὶ πρότερον. Η σκέπη θέλει οἰκοδομηθῆ ἀσθετικοτάτος, καὶ τὸ κωδωνοστοιχον θέλει εἶναι ασθετικοτάτον καὶ ἀσθετολαμπεμένον τὸ οποῖον θέλει εχει δύο θύλων διὰ δύο κωδωνῶν. Τὸ χονδρός τοῦ τοιχοῦ του κωδωνοστοιχοῦ θέλει εἶναι μια τριχή καὶ μισθή. τὸ πλάτος τοῦ πτυχῆς τέσσαρες τὸ μήκος του ἀπὸ τὴν ἐπιφορείαν τῆς γῆς ἔως ἐπάνω εἰς τὸν σταυρὸν πτυχῆς δέκα καὶ μισθή.

Εον θέλω κατασκευάσω εἰς τὴν ἐκκλησίαν δύο παρθένων εἰς πάσαν πλευράν τοῦ μάκρους, καὶ μιαν πόρταν. δύο παρθένων καὶ μιαν πόρταν κατὰ τὸ Ἀρθρικα δηλ.: εἰς τὸν Γυναική τὸ παρθένων καὶ πά πόρτες θέλων έχουν τὸ μήκος των καὶ τὸ πλάτος των κατὰ τὸς ὅργανων ὃποι εἶναι γεγραμμέναι εἰς τὸ σχέδιον θέλει κατακευάσων καὶ ἐνα παρθένων τοῦ σχήματος μησού αιγαίου, αυτὸ δὲ θέλει εἶναι ἐπάνω εἰς τὴν χειράδα τοῦ λεπροῦ διὰ τοῦ ὄπουν να εἰσέρχεται φῶς εἰς τὸ λεπρόν, ἐπάνω εἰς τὰς τρεῖς πόρτας της εκκλησίας θέλει δουλεύειν ένα κοριδίον, καθὼς φαινεται σχεδιασμένον εἰς τὸ σχέδιον. Στ. Απ. τὸ μεσαὶ μέρος τῆς ἐκκλησίας δηλωθεὶς εἰς τοὺς τοιχοὺς καὶ εἰς τοὺς θύλους καὶ εἰς τὸν Κουμπεν θέλει εἶναι οἷοι ασθετολαμπεμένοι.

Ζον Τὴν οἰκοδόμην ταυτὴν υπόσχομαι να τὴν οἰκοδόμημα μὲ δὴ τὴν πρέπουσαν ουμητριῶν καὶ κονωνικῶν ζυγίων, ὡς καὶ ὅπου να μήν εξέχῃ γυναικί ἔκτος τῆς ἀλλερ.

Πον Ἄν εἰς όλα ουτά κάμω παραμικρά λαθή ο Ἀρχιτεκτόνων δυνοταῖ να κρεμῆται καὶ να χαλᾶ καὶ ἔγω δε να τὸ έρανωφιτόν τα παρ αυτού χαλαρώντα.

Βον Ο Ηγουμενὸς τῆς πριθιστῆς Μονῆς Βαρνάκοβας υπογράφεται τὸ πλήρωμα εἰς μὲν τὸν τέκτονα διὰ τὴν οἰκοδόμην ταύτην.

Αον εἰς χρήματα μετρητὰ ἔπιτα χιλιάδας γρόσια δον θέλει διητηί εἰς τοὺς τεκτόνας τους ἐργάζομενος εἰς αυτὴν τὴν ἐκκλησίαν δια τροφὴν των τυριῶν ὥκοδες τετρακόσιες, σφακά ωντανταί Αιγιγδοπρόθιτα ἑκάτον ἔξηντα, κροφή ποταμάτα εἰκοσί δύο, δράκιοι ὥκοδες ἑκάτον πεντήντα, καὶ οὖν φωνη πητρούσον νό φονον προσετεθεὶ μᾶς δωστ καὶ φαγητὸν νητισμον.

Ταῦτα πάντα ἐσουμάνησαν ἐμπροσθέν τοῦ ἀρχιτεκτόνου τῆς Ανατ. Ἐλλάδος, μὲν τὸν Ηγουμενὸν της Βαρνάκοβας διο μηφέτερα τα μέρη υποφανόμενα προς ἐνδεχόμενα καὶ ασφαλείαν μα.

Εον Σαλώνοις τῇ 4 Μαΐου 1831

Ο ηγουμενὸς τῆς μονῆς Βαρνάκοβας

Κομάδς

Ο τεκτόνας Ζήκος Κοντζιώτης

Τὸ παρόν Εγγράφον ἔγινε εἰς παρουσίαν έμοι

τοῦ υπογεγραμμένου

Την 4 Μαΐου 1831 ἐν Σαλώνοις

Ο υπόλοχαγός τῶν ἐπιτελῶν

Α. Καλάνδρος

Τόσο τὸ δεύτερο γράμμα τοῦ Κάλανδρου στὸν Ἐπίτροπο, δόσο καὶ τὸ σχέδιο καὶ τὸ συμφωνητικό τῆς 4

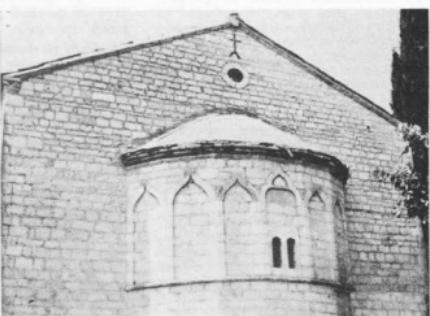
Μαίου, μὲ κάνοντα νά πιστεύω διό ὁ ἀρχιτέκτονας δέν ἐπισκέψθηκε ποτὲ τὸ μοναστήρι τῆς Βαρνάκοβας η τουλάχιστον μέχρι την ὥμερα πού οὐ πογράφητε τὸ δεύτερο συμφωνητικό. Δέν είναι δυνατόν ἀλλωστε νά μην ἀνάφερε τίποτα για τὸ πλουσιό διπόδειο τῆς μονῆς, ἀν τὴν εἶπε ἐπισκέψθει. Δέν υπάρχουν στοιχεία για τὸ απεβλεψε ή σχηματικό. Όλες οι πληροφορίες πού έχει εἶναι εἶμασσες. Γνωρίζει μονάχα τίς διαστάσεις τοῦ ναού καὶ διτὶ πρέπει νά τοποθετηθεὶ 5 κολόνες κατὰ μῆκος κόβε πλευράς. Άπο ούσα καταφέρει νά μάθει ἀπὸ τὸν μοναχὸν Ανατόλιο, θεβαίωνται για τὸν τόπο τῆς τρικλινῆς θασιλικής καὶ για τὴν καλυψη τῆς μεθ θολωτὴ κατασκευή. Αγνοεῖ τόσο τὴν υπάρχοντα τοῦ ἑδύνθημα δόσο καὶ τοῦ ἑσαύρηθρα. Δέν ἀνάφερε ἐπίσης τίποτα για τὸ τετρακόνιο⁶ πού στριέται τὸ θόλο τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

Σχεδιάζει ἔτοι μια πολὺ ἀπλὴ θασιλική τοῦ τύπου πού συνθιζόταν στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Διαιρεῖ στὴ συνέχεια τὸ έσωθεν μῆκος τοῦ ναού σε 5 ίσα τμῆματα καὶ ὥριει ἔτοι τὴ θέση τῶν κιόνων (30 πτηχεῖ. 6 = πτηχεῖ δῆλ. 3.75 μ.) Τὸ μεταδόνιο αὐτὸ χρηματοποιεῖ για νά όρισει καὶ τὸ πλάτος του κεντρικου κλίτους. Στη συνέχεια σχεδιάζει σέ τό κύκλου την αψίδα τοῦ ιεροῦ.

Τά ισα μεταδόνια κατὰ μῆκος στίς δύο παράλληλες σειρές ἀπὸ κολόνες ἐπιβεβαιώνου τη θέση μου διτὶ Κάλανδρος δέν ἐπισκέψθηκε ὁ ίδιος το ναό. Για τὸν ίδιο λόγο ἀναφέρει διό ναός θά ἔχει καὶ παρθένα καὶ 1 πόρτα, πράγμα πού δέν συμφωνεῖ με τὸ ε' ἀρθρο τοῦ δευτέρου συμφωνητικοῦ. Τὸ πιθανότερο είναι

5. Η δυτική οψη του καθολικου με το καμπαναριο, σημερα.

6. Η ανατολικη οψη του καθολικου της Βαρνακοβας.

ότι, όταν έρχεται ό γηγεύμενος και ό μαστορζήκος, ό Κάλανδρος παίρνει μέρικες άκομα πληροφορίες. Μαθαίνει καὶ τὸ ἀρχῆν ὅτι ὁ τόπος ποὺ βρίσκονται οἱ πέτρες ποὺ πρόκειται νὰ μεταφέρουν οἱ μαστόροι εἰναι μακριὰ ἀπὸ τὴ μονὴ, πράγμα ποὺ τὸν κάνειν ἡ αὔξηση τὴν τιμὴ ἀπὸ 10.000 σὲ 15.000 γρόσια. Στὴ συνέχεια μαθαίνει γιὰ τὴν μῆπαρη τοῦ κουμπέ (τετρακιονίου κεντρικού θόλου), τὸν σχεδιάζει εἶτα στὴν ἡδη μπάρχουσα δημ. Μόνο ἔνας βιαστικός καὶ ἐκ τῶν υστέρων σχεδιασμῶν τοῦ θόλου μπορεῖ νὰ εξηγήσει τὴν ἐντελοῦ λανθασμένην τοποθεστήση του στὸ κέντρο τοῦ καθολικοῦ, χωρὶς νὰ έχει καμία ἀντίστοιχιὰ μὲ τὴν κάτοψη. Ετοι ἀλλωστε, δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἀπονοία του ἀπὸ τὴν πρόσοψη. Ἀποδέχεται λοιπόν καὶ τὸ ἄρθρο ε' του συμφωνητικοῦ ποὺ μιλάει γιὰ 2 παράθυρα σὲ κάθε κατὰ μήκος πλευρᾶ καὶ μια πόρτα, δύο παράθυρα καὶ 1 πόρτα εἰς τὸν ἄρθρο, δηλαδὴ εἰς τὸν «γυναικικὸν» χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάξει τὸ σχέδιο του. Στὸ ἄρθρο αὐτὸν εἶναι η μοναδικὴ φόρα που ἀναφέρεται ὡς ἔξω νάρθηκας σὰν γυναικικήν.

Η ἀσάφεια στὸ σημεῖο αὐτὸν φανερώνει ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτᾶ συμπλήρωθηκαν τὴν ὥρα ποὺ γραφόταν τὸ συμφωνητικό ἀπὸ τὸν γηγεύμενο ή τὸν ἀρχιμάστορα καὶ ὅτι οἱ Κάλανδρος δὲν γνώριζε τὸ δέμα καὶ δὲν προλάβανε πιὰ νά διορθώσει τὸ σχέδιο.

Ἀντίθετα, τὰ ἄλλα ἄρθρα εἶναι γραμμένα ἀνάλυτικά καὶ μὲ κατασκευαστικὲς λεπτομέρεις, ιδιαίτερα μάλιστα τὸ δ' ποὺ ἀφορά τὸ καμπαναριό ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴν ἄρχη ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα²⁰. Ἡ ἀκρίβεια ἀλλωστε τῆς περιγραφῆς εἶναι κάτι πού χαρακτη-

ρίζει τὸν Κάλανδρο καὶ σὲ ἄλλα συμφωνητικά²¹.

Ἡ μορφὴ τοῦ καμπαναριοῦ αὐτοῦ θυμίζει πολὺ τὰ ἀπλὰ ἐπιταγματικὰ κωδωνοστάσια. Διαρέιται θασικά σὲ τρεῖς ζώνες καθ' ὑψός, ὅπως καὶ αὐτά καὶ ἔχει κεντρικὸ ἀξόνα συμμετρίας²². Στὴν πρώτη ζώνη, τῇ βάσῃ, ύπαρχε τὸ χαρακτηριστικό τοεωτό ἄνοιγμα. Στὴ δεύτερη ζώνη, δημιουργούνται τοῦ μικρότερον τοεωτά ἀνοιγμάτα γιὰ τὶς καμπάνες, καὶ εἰναι μικρότερη σὲ ὑψός. Η τρίτη τέλος ἔχει τριγωνικὴ μορφὴ μὲ πλευρές διπλῆς καμπυλότητας. Οἱ καμπάνες ὅμως ἔδων δὲν θυμίζουν μαρπόκια προέλευσην, ὅπως στὰ περισσότερα ζακυνθινά. Γενικά ἡ μορφὴ του εἶναι πολὺ ἀπλὴ καὶ κάπως βαριά. Καθὼς ἡ δεύτερη ζώνη δέν παρουσιάζει σὲ πλάτος παρὰ μια πολὺ μικρὴ μείωση ποὺ μάλιστα δὲν ύπαρχε στὸ ἀρχικὸ σχέδιο²³. Τόσο ἡ μορφὴ τοῦ καμπαναριοῦ σοσὶ καὶ ὀρισμένον δροὶ πού ύπαρχουν στὸ συμφωνητικό (ὅπως γυναικίτικοι, κορινζόνι, (Καμπαναρείο), μέ κάνουν νά πιστεύωνται ἡ καταγωγὴ τοῦ Ἀνδ. Γάσπαρον Κάλανδρου εἶναι ἀπὸ τὴν Ἐπτάνηα. Τὸ ὄνομα ἀλλωστε τὸ Γάσπαρης, Γασπαρινάδος ἡ Γασπαράτα συναντίεται συχνὰ στὴν Κεφαλονιά²⁴. Ιωάς ἀλλωστε σ' αὐτὸν νά ὀφείλεται καὶ ἡ ἀπόλυτη ἐμπιστούση ποὺ τοῦ δείχνει ὁ Κ. Μεταξᾶς πού κατάγεται κι αὐτὸς ἀπὸ τὰ Ἐπτάνηα.

Δέν γνωρίζουμε ὃν ἀρχιτέκτονας ἐπισκέφθηκε ἀργότερα τὴ μονὴ γιά νά ἐπιστατήσει στὴν ἔργασία τῶν μαστόρων καὶ ἐπομένως νὰ ἀναθεωρήσει τὶς ὅδηγίες του, ἡ ἀνὶ οἱ μαστόρες δούλευαν ἀπὸ μνοῖ τους ἀκόλουθωντας τὰ παλαιὰ θεμέλια.

Ἐτοι τὰ μόνα στοιχεῖα πού εἶναι σι-

γουρα ἔργο τοῦ Κάλανδρου εἶναι τὸ καμπαναριό πού ἀκουμπά μὲ τὴ στενὴν του πλευρά στὸν ἐξωνάρθηκα σὰν συνέχεια τοῦ τοίχου τῆς πρόσωφης. Στὸ σχέδιο βρίσκεται στὰ ὄριστερά τῆς ἐκκλησίας, τελικὰ ὅμως κτιστήκε πρός τὰ δεξιὰ ίσως γιατὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῆς υπάρχει περιοστέρος χώρως. Ἐναὶ ἀκόμα σημεῖο πού ἔνισχύει τὴν ἀποψή ὅτι ὁ Κάλανδρος δὲν εἶχε ἐπισκεφθεῖ ὃ ἰδιος τὴ μονὴ.

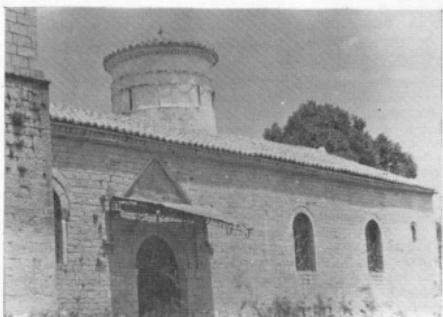
Οὐασδήποτε ἡ ἀνόρθωργαφη κτητορικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ βρίσκεται πάνω ὅποι τὸ διλόβο παράθυρο τοῦ ἵερου μὲ τὰ δύο κυπαρίσσια δεξιά καὶ ὄριστερά εἶναι φανερὰ ἐργὸ τῶν λαϊκῶν μαστόρων τῆς Ήπειρου.

Τὸ ίδιο ἀλλωστε φανερώνει καὶ ἡ διακόσμηση ὀλόκληρης τῆς ὁψῆς αὐτῆς τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ κουμπέ ὅπως καὶ ἡ ἀπὸ ἔντεχιμονέους κεράμους ἐπιγραφὴ ΕΤΗ 1831 στὸ βόρειο τοίχῳ τοῦ καθολικοῦ.

Μέ πρωτοβουλία δικοὶ τους ἡ μὲ ὑπόδειξη τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς πρέπει νά ἔγινε καὶ τὸ καθιστικό πεζούλι ύψους 50 ποντῶν που ύπαρχε δεξιά καὶ ὄριστερά τῆς κεντρικῆς πύλης τοῦ ἐξωνάρθηκα καὶ συνεχίζεται στὴ βόρεια πλευρὰ μεχρι τὴν πόρτα.

Ἐπίσης σημαντικό εἶναι ὅτι μέσα ἀπὸ τὰ δύο συμφωνητικά ἐπιβεβαίωνται καὶ τὸ πρώτο μήκος τοῦ ναοῦ 31,5 πήχεις ἔξει ἔξω, δῆλ. 23,7 μ., ὅσα ἀκριβώς ἔχει ὁ νέος ναός καὶ δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰ αὐτὸν μιὰ καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ τὸ πλάτος (12,5 πήχεις ἔξει ἔξω δῆλ. 19,37 μ. - 7,70 + 2 x 0,75) εἶναι ἀπολύτως σωτεῖς.

Ἀντίγραφα ὅλων τῶν προγομμένων ἐπισυνάπτει ὁ Ἐκτακτος Ἐπίτρ. Κ. Μεταξᾶς στὴν ὑπ' ἀριθμ. 5471 ἀνα-

7. Η βόρεια οψη του ναού με τον κουμπε.

8. Τμήμα του Β τοίχου του καθολικού με τη χρονολογία 1831.

φορά του πού για αύτή έχουμε ήδη μίλησει. Και τελειώνει έτσι:

«Ούτως ωφέλεις με την επιτηδειότατη του όχι Αρχιτεκτόνων την Μονήν 3.700 γρόβια, συμφωνας μόνον έπιπλα χλιδάσ, ένων πρώτον ή συμφωνα πάτον διότι δια. 10.700, υποχρέων προσέτι τους τέκτονας να κάψουν πλήσιον εἰς την έκκλησην με την ιδίαν τιμήν ήναν Κωδωνοτάσσιον, ώστε όπου και κατά τούτο ο Αρχιτεκτόνης εξέπεισε ακριβώς τα χρέα του. Άφοι λούσον ή οικοδομή γίνεσθαι με γρόβια έπιπλα χλιδάσ μόνο διότι τα άλλα τά όπως έμερειχη το συμφωνητικόν έννονα τροφού κτλ. διδόντων εἰς είδος συνεισφοράς πού τους Χριστιανούς τών πλησιεστέων Επαρχιών ως μή μήνας δ' Ηγουμενός. Στοχάδωμα θα ἀρέει μόνον μέρκαντος της Κυβερνήσεως 1.400 φινικίνων και δχ 2.400 διά ων συνεισφέρωνται και οι Πατέρες το υπόλοιπον έξι ιδίων των.

Αύτα είναι δύο περιέργειαν η Επιτροπεία και ο Αρχιτεκτόνης εἰς έκτελεσίν υπό την 2001 διατάξεις.

Υποστημένα με τό προσήκον Σέβας
Ἐν Σάλωναις τῇ 5 Μαΐου 1831

Ο Εκ. Επίτροπος
Κ. Μεταξάς

Φαίνεται δέ ότι ο κυβερνήτης άφοι έλαβε ύπόψη του την ύποδειξη τού Μεταξά έστειλε τελικά 1800 φοίνικες, ὅπως η ἐπιτοπολή¹⁵ πρός τὸν "Οἴωνας ποὺ θρίσται στὰ ἀρχεία τῆς μονῆς Βαρνάκοβας καὶ πρασανθέραμε γράφει καὶ ἔται κλείνει ο κύκλος ἀπό την ἔγγραφα τὸ σχετικά μὲ τὴν οἰνοδόμηση τοῦ σπειρινοῦ ναοῦ τῆς Βαρνάκοβας.

Τό 1838 συμπληρώθηκε καὶ οἱ άνοικοδόμηση τῶν κελλιῶν καὶ κατασκευάστηκε τό ξύλινο τέμπλο. Στά μέσα τού προσηγούμενον αἰώνιο τό μοναστήρι γνωρίζει μια τελευταία σχετική ἄκμη γιά νά πεσει σε μαρασμό τό 1927 πού ἀπαλλοτριώνεται η περιουσία του ἀπό τὸν ΟΔΕΠ.

Τό 1957 τό μοναστήρι είχε 8 γέροντες καλόγερους. Σήμερος έχει μόνον έναν, καὶ είναι κρίμα πραγματικά πού μοναστήρια σάν της Βαρνάκοβας πού κατέφεραν νά έπιζησουν στό πέρασμα τῶν αἰώνων καὶ νά διατηρήσουν ζωντανές τις ιστορικές τους μνήμες, ἀφήνοντα σήμερα ἀνυπεράσπιστα καὶ λειτάστων οπάτο τό χρόνο καὶ τούς ἀνθρώπους.

Βιβλιογραφία - Σημειώσεις

1. Ντ. Παπαϊωννου. "Η Ελληνικά Μοναστήρια σαν Αρχιτεκτονικές συνέδεσεις," Αθήνα, 1977, σελ. 29 καὶ 77.
2. Α. Ορλάνδος, "Η μονή Βαρνάκοβας, 1922.
3. Δ. Κόκκινος, "Η ιστορία τῆς Ελληνικῆς Επαναστάσεως", τόμος 5' Αθήνα 1968 σελ. 476, 481.
4. Ελληνική Ιστορία τού. Β., σελ. 144.
- Παπαρόγγυπτος
5. Ιστορία τού Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ' Αθήνα 1975, Κεφάλαιο - Η ἐπανάσταση κατά τό 1826..., σελ. 416.
6. Ιστορία τού Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ', σελ. 485-486
7. Γενική Εφημερίς τῆς Ελλάδος, έτος Δ' φύλ. 56.
8. Γενική Εφημερίς τῆς Ελλάδος, έτος E'

Παράρτημα τού φύλ. 73.

Γενικού διατάξεων περὶ δικαιοτηρίων.

9. ΓΑΚ - Γενικά ἀρχέα τού Κράτους.

"Κατ ἐπαγνήν τη Α.Ε. παρακλαδεῖσθαι νά στελέχει έναν τού Αρχιτεκτόνων τόν οποίον ἐγκρίνεται διά ων σχεδιαγράφητη την πόλη τόν Ἐπαρχίας Αποστόλου την ἦν αὐτή ἐκκλησίαν καὶ την σχολήν." 21 Σεπτεμβρίου 1831. Απ' έπιστολή πράς την Γραμματείαν τῶν Στρατιωτικῶν. Α' Διοικολόκης, Κείμενα, πγμα τη ιστορίας τῆς Ελληνικῆς ἐπανάστασεως - Σειρά Τρίτη: Παιδεία, 2047, 1968.

10. "... γηγανεύεθαι ή ἔιση ίδει ἀπό τόν μηχανικούς κ. Δ. Σταυρίδην καὶ παρεδέχθη ἀπό τούς γείτονας τής ἐκκλησίας ταύτης." Απόστολα από άναφορά πρός τόν Κυβερνήτη σχετική μέ τό καθολικό μονής της Τριπολίτεως, ΓΑΚ έκκλ. φ. 38A.

11. Ο Αρχιτέκτων Λ. Σαβός έκαμε τόν υποθέτη λογαριασμούς δι' όπου μέλλει να δαπανήσουν εις τό να περιποιήσεται τό κατά την ἐκκλησίαν τής Κοιμητείας κοινοτάστειον. 10 Δεκ. 1830 από σχετική άναφορά, ΓΑΚ, Υπ. Θρόκ. φ. 34.

12. "Δέν οὐρίσκεται ἐδώ ὁ ἀρχιτέκτων Κάλανδρος ὑπό ὅλους Ιακώνιν τόν αναδημόνη τής ἐκκλησίας 8 Νοεμβρίου 1829 Μεσολογγίου." Απ'. Διοικολόκης, τόμ. Α', σελ. 436.

13. Α. Ορλάνδος, "Η μονή Βαρνάκοβας, 1922, σελ. 5.

14. Πέτρος Α. Καλονάρου, Βαρνάκοβα, "Αμφισσα, 1957, σελ. 118 καὶ 191-201.

15. Πέτρος Καλονάρου, Βαρνάκοβα, "Αμφισσα, 1957, σελ. 112.

16. Ο Κ. Μεταξάς (1792-1870) είναι μια ἀπό τις χαρακτηριστικές μορφές τού Αγίου. Γεννήθηκε στό Αργοστόλο τό 1792. Ήγειν στρατηγός καὶ υπουργός Δικαιούσσης στήν έπαναστατική Κυβερνήση καὶ τό 1823 ἐλέγχει πληρεύσουν τής Πελοπονήσου καὶ ἀρότρεψεν τής Δυτικής Στερεάς Ἐλλάδας καὶ διοικήσατο Παλαιόπιδην. "Οταν ἔρχεται ο Καποδιστρίας τόν διοίκη όρικο Εκτάκτο Επίτροπο Κυκλαδῶν καὶ μέλουσα μετά τόν ἀπέλευθερωμά της Στερ. Ελλάδας, Εκτάκτο Επίτροπο Αν' Ελλάδος (14 Αύγουστου 1829 Γενική Εφημ. φέδο έπος Δ)." Ανθρώπος δραστήριος καὶ ἐνεργητικός, κατέφερε νά πλαισίωση τήν περιοχή από τούς λητές που λυμανώνετο τό χώρο, καὶ συγκεκριμένα τόν θεματού διό μόνο τους Ελλήνων ἀλλά καὶ τους Μετέων που ζητώντων. Γεν. Εφημ. φλ. 99 έπος Ε. Μετά τό βαντό του Καποδιστρίας ἀπούστησε στήν Κεραβρόν. Επιστρέψει τό 1843 στήν πολιτική. Τό 1861 ἐλέγχει περιουσιαστής Μετά τό διάλυση τής δυναστείας ἐπιστρέψει γιά πάντα στό Αργοστόλο.

17. Αναρτείται η Αναστέλιτά, ἔργαρια τής Μεταξάν.

18. Στό έγγραφο αύτό δι' Α. Καλανδρος ὑπογράφει ως υπολογιστής τῶν ἐπιτελῶν Στό συμφωνητικό τού σχολείου της Μεγαρίδας ἀναφέρεται ως Πολιτικός ἀρχιτέκτων τής Δυτ. Ελλάδων, 27 Μαρ. 1831. Απ'. Διοικολόκης, Κείμενα, πγμα τη ιστορίας τῆς Ελληνικῆς ἐπανάστασεως, τόμος Γ', σελ. 2038. Τελος στο συμφωνητικό τῶν σχολείων Ταλαντών καὶ Λειβαδίας (φ 37 8 ΑΓ Παιδεία) ως υπολογιστής τού σωμάτων τῶν χυρωματοποιῶν. Ως υπολογιστής τῶν χυρωματοποιῶν αναφέρεται καὶ στή Γενική Εφημ. τής Ελλάδος φλ. 1802, έπος 1829.

19. Ο δρός τετρακόνιον ὑπογρέφεται σύμφωνα μέ τόν Ορλάνδο καὶ ἀπό τόν Επιφάνιο τόν Αγιουπόλιτην. Παρόμια τετρακίνων πού υπόβαστάσιον μέ τά τέσσερα τόπων τους ψηλῷ τρούλῳ (κουμένῳ) συναπτάμε σε νοσοκομεία μοναστηρίων. Οι Μετώπων, Αγ. Λαύρας Ορους, Μονής Βαρλάδας κτλ. Α' Ορλάνδος, Μοναστηρία τής Αρχιτεκτονική, 8 έκδ., Αθήνα 1958, σελ. 80.

20. Ο Ορλάνδος δέν όσχασται καβόλων μ' αυτό στη μελέτη τού ναού της Βαρνάκοβας.

21. Δ. Ζήβα, "Η ἀρχιτεκτονική τής Ζακύνθου, Τ.Ε.Ε. 1970, σελ. 143-144.

22. Αύτο πιθανόν νά όσχεται στό όπι τή τρίτη ζώνη τού καμπαναρίου γκρεμιστή καὶ έργαστηκε τό 1916, όπως διαδόσμεις στή έντεχνημένη έπιγραφή πού βρισκεται κάτω από τό τοπά τόν άνοιξιμα.

23. Μανύλια Τριανταφυλλίδη, Τό οικογενειακά πανάστατα, Θεσσαλονίκη, 1982, σελ. 185.

24. Π.Π. Καλονάρου, Βαρνάκοβα, σελ. 112.

The Catholicon of the Monastery of Varnakova and the Architect Andreas Gasparis Kalandros.

The Monastery of Varnakova was built in the 12th century AD and prospered greatly during the拜占庭 period. Its decay, beginning during the years of the Turkish occupation, was completed by the fire of 1826 set by the army of Ibrahim Pasha. The monastery was rebuilt in the years following the liberation.

A. Orlando, who had studied the monastery in 1911, reached the conclusion that the earlier church also displayed a central dome but he had doubts whether the new dome perfectly corresponded to the older structure. He also determined the location of the outer and inner narthex, both mentioned in old codices, and considered the two pilasters adjacent the colonade and facing the bema to be the continuation of the dividing walls once existing between the prothesis and the diaconicon. Furthermore, he believed that the bema apse had a semi-hexagonal shape and that the new church was equal in width to the older but unequal in length.

However, a series of documents from the National General Archives cast new light on the reconstruction of the catholicon; the reconstruction works commenced in 1831 according to the plans made by the architect Andreas Gasparis Kalandros, an army lieutenant. In the spring of the same year the monks of the monastery signed a contract with three Epitri craftsmen and applied to the Governor Kapodistrias for financial support based on the budget made by Kalandros. Mentioned in the contract are the proportions of the new church, determined of the basis of the old foundations, the roofing of the edifice with three series of domes and with a central, dominant one and the building materials as well as the addition of a bell-tower. The information provided by the aforementioned documents leads to the conclusion that Kalandros, who was appointed supervisor of the construction works, had never visited the monument, therefore certain mistakes he made in the plans seem natural.

The terminology employed in the contract, the form of the bell-tower and the close relation of Kalandros with the commissar of eastern Greece, Metaxas, indicate that the architect of the Monastery of Varnakova originated from the Ionian Islands.

The reconstruction of the monastery complex was completed in 1838, also the date of the execution of the wooden templon of the catholicon.